

III. VELMOCENSKÁ POLITIKA CARSKÉHO RUSKA V PŘEDVEČER VELKÉ VÁLKY (1913–1914)

Vojenskými i diplomatickými neúspěchy v mezinárodních vztazích a revolučními otřesy ve vnitřním vývoji oslabené Rusko se přesto nevzdávalo nároků na pozici světové mocnosti. Petrohrad však soustředil pozornost především na „dosažitelnější“ nároky na Balkáně proti Rakousko-Uhersku a tím v konečném důsledku proti Německu; současně ve východním Středomoří, ve Střední Asii a na Středním východě i proti Osmanské říši. Přitom nadále spoléhal na spojení v rámci Dohody s Francií a Velkou Británií. Paříž a Londýn sice dodržovaly spojeneckou loajalitu s Petrohradem, ale byly velice zdrženlivé v podpoře někdy přehnaných požadavků Ruska, které hrozily vyvolat válku v Evropě.

1. AFÉRA GENERÁLA OTTO LIMANA VON SANDERSE (LISTOPAD 1913 – LEDEN 1914)

Před vypuknutím první světové války se stupňovalo mezinárodní napětí a vzrůstala nedůvěra mezi velmocemi Evropy,

rozdělenými na dvě nepřátelská seskupení. Jedno z nich tvořila Dohoda (Velká Británie, Francie a Rusko), druhým byl Trojspolek (Německo, Rakousko-Uhersko a Itálie). Poněkud stranou stála Osmanská říše, o kterou oba znesvářené bloky skrytě sváděly urputný zápas, a Osmanská říše toho samozřejmě dovedně využívala. Její postup s tradiční nedůvěrou sledovalo carské Rusko, jemuž se především nezamlouval stále větší vliv německých vojenských „poradců“ na tureckou armádu. Na přelomu let 1913–1914 ruská „trpělivost“ přetekla v případě vyslání nového náčelníka německé vojenské mise v Osmanské říši generála Otto Limana von Sanderse a jeho podle názoru Rusů přehnaně vysokých pravomocí ve vztahu k turecké armádě. Zmíněný generál měl přímo velet tureckému I. armádnímu sboru v Istanbulu, stát se členem Nejvyšší vojenské rady s rozhodujícím slovem při jmenování tureckých generálů a odborným inspektorem vojenských škol; další členové německé vojenské mise měli velet třem divizím a několika elitním plukům turecké armády.

Petrohrad se pokoušel o rázný a hlavně společný postup s Paříží a Londýnem proti Německu a Osmanské říši. Francouzi byli ochotni do jisté míry diplomaticky podpořit Rusko, avšak velice zdrženlivě se stavěli k hrozbě rozpoutání válečného konfliktu na Balkáně a ve východním Středomoří kvůli německé vojenské misi v Osmanské říši a tím vlastně k zařazení Francie do války s Německem v Evropě. Britové zase usilovali o dorozumění s Německem o pozicích na Blízkém východě i o vyjasnění rozporů s Ruskem v otázce Persie a nechtěli ztratit pracně získaný vliv na velení tureckého válečného námořnictva ani atraktivní zakázky pro jeho vyzbrojování a vehnat tím Osmanskou říši do náruče Německa. Petrohrad měl tedy velice omezené možnosti manévrování.

Naproti tomu Německo si cílevědomě budovalo silnou pozici v Osmanské říši. Německý velvyslanec v Istanbulu Hans von Wangenheim v poselství svému ministru zahraničí

III. VELMOCENSKÁ POLITIKA CARSKÉHO RUSKA
V PŘEDVEČER VELKÉ VÁLKY (1913–1914)

Gottliebu von Jagowovi 8. srpna 1913 zdůraznil, že Němci musejí nejenom upřímně napomáhat reformám a posilovat svůj vliv v celé Osmanské říši, ale v nejhorším případě se zároveň připravovat i na případný rozpad a rozdělení Osmanské říše.¹²⁵ Rada německého velvyslanectví v Petrohradě Hellmuth Lucius von Stoedten však 17. listopadu 1913 varoval před nepřívznivou reakcí Ruska, pro které vyslání německé mise do Istanbulu není vojenskou, nýbrž politickou otázkou nejvyššího významu. Proto by se Německo mělo snažit, aby nijak nezranilo své přátele Rusy, kteří po staletí vedli řadu válek proti nepřátelské Osmanské říši. Rusové namítají, jak by se zachovali samotní Němci, kdyby se například belgická nebo holandská armáda nacházela pod poručnictvím nějakého francouzského generála.¹²⁶ Podobně německý vojenský atašé v Petrohradě major von Stempel sdělil 18. listopadu 1913 do Berlína výhrady ruského ministra zahraničí Sazonova proti vyslání vojenské mise do Istanbulu. Následkem prý bude posílení velikášství a agresivity Osmanské říše. Navíc v případě války s Ruskem budou tři mobilní turecké divize pod německým velením. Kromě toho se posílí pozice další mocnosti v Osmanské říši na úkor Ruska – vedle Britů v tureckém námořnictvu a Francouzů v tureckém četnictvu to budou nyní Němci v tureckém pozemním vojsku.¹²⁷

Německý kancléř Theobald von Bethmann-Hollweg se snažil v osobním rozhovoru s předsedou ruské vlády Vladimírem N. Kokovcovem 18. listopadu 1913 v Berlíně rozptýlit jeho výhrady proti velení německého generála nad tureckými

¹²⁵ Fritz FISCHER, *Krieg der Illusionen. Die deutsche Politik von 1911 bis 1914*, Düsseldorf 1969, s. 431.

¹²⁶ *GPEK, 1871–1914*. 38. Band. Neue Gefahrenzonen im Orient 1913–1914, dok. č. 15448, s. 208–209,

¹²⁷ *GPEK, 1871–1914*. 38. Band. Neue Gefahrenzonen im Orient 1913–1914, dok. č. 15449, s. 209–211,

armádními sbory tím, že se jedná především o velké hospodářské zájmy Německa v Malé Asii, ohrožené vyhocením vnitřních poměrů v Osmanské říši, které je možné uklidnit pouze při dobré organizaci turecké armády. Na tom přece mají zájem také ostatní mocnosti, zejména Francie, která v této záležitosti stojí na straně Německa. Jakákoli turecká akce proti Rusku je tedy naprosto vyloučena a Německo nadále usiluje o zachování přátelských vztahů s Ruskem. Turecké válečné loďstvo je pod velením britského admirála a turecké četnictvo pod velením francouzského generála, ale není mu známo, že by Rusko proti tomu vznášelo nějaké námitky. Proto mu kancléř nabízí úzkou spolupráci při řešení otázky Arménie v rokování s Osmanskou říší. Kokovcov vyjádřil pochopení pro německý postup a ujišťoval, že Sazonov si rovněž příliš nepřeje francouzskou vojenskou misi v Osmanské říši; Velká Británie jako čistě námořní mocnost nepřichází v úvahu pro zasahování do pozemní armády a německou vojenskou misi v Osmanské říši vidí v každém případě raději než rakouskou. Přesto by německou vojenskou misi působící mimo Istanbul považoval za mnohem méně nepřátelskou.¹²⁸ Německý kancléř Th. von Bethmann-Hollweg však odmítl zřeknout se vyslání vojenské mise, poněvadž by to znamenalo rozpad dlouhodobé „orientální politiky“ Německa. Kokovcov tedy požadoval alespoň přenesení velitelských pravomocí generála Limana z Istanbulu na jiné místo, netýkající se bezprostředně zájmů Ruska, například na sever do Edirne (Adrianopol, Drinopol) v evropské části Osmanské říše nebo na jih do přístavu Izmir (Smyrna) na pobřeží Egejského moře. Němci to odmítli, neboť přemístěním působnosti velitele do některého provinčního města by vyslání vojenské mise ztra-

¹²⁸ GPEK, 1871–1914. 38. Band. Neue Gefahrenzonen im Orient 1913–1914, dok. č. 15450, s. 212–216,

tilo veškerý smysl a ještě by mohlo vyvolat velice nepříjemné komplikace s Brity ohledně Řecka a východního Středomoří, což možná byl záměr Ruska, které chtělo do celé záležitosti zatáhnout na svou podporu také Londýn a Paříž.¹²⁹

Německý kancléř Th. von Bethmann-Hollweg pak ještě v osobním dopise předsedovi ruské vlády V. N. Kokovcovovi poukázal 27. listopadu 1913 na ukončené vyjednávání s Vysokou Portou o vyslání vojenské mise a odvolal se na názory německých důstojníků, že turecká armáda se dá reorganizovat pouze z Istanbulu.¹³⁰ Tím vlastně odmítl ruský požadavek na přemístění vojenské mise do jiné části Osmanské říše. Rusové, jak již bylo uvedeno, původně navrhovali Edirne v evropské části Osmanské říše nebo maloasijský přístav Izmir (Smyrna). Němci se však v prvním případě obávali vyhrocení vztahů s balkánskými státy, které hrály důležitou roli v jejich velmocenských plánech, neboť by to mohly považovat za snahu o posílení Osmanské říše proti sobě, zatímco v druhém případě by se nepochybně vyhrotily vztahy Německa s Velkou Británií, která žárlivě střežila jakékoli pronikání cizí mocnosti do východního Středomoří s následným ohrožením Suezského průplavu. Přitom šlo nejen o pravomoci vojenské mise a ruský ministr zahraničí S. D. Sazonov dokonce sám 28. listopadu 1913 prohlásil, že se vůbec nejedná o Limana von Sanderse, „nýbrž o charakter našich dalších vztahů jak vůči Německu, tak vůči Turecku“.¹³¹

Sazonov proto německému velvyslanci F. von Pourtalèsovi 6. prosince 1913 ostře vyčetl, že velení německého generála

¹²⁹ Fritz FISCHER, *Krieg der Illusionen. Die deutsche Politik von 1911 bis 1914*, Düsseldorf 1969, s. 492–494.

¹³⁰ *GPEK, 1871–1914*. 38. Band. Neue Gefahrenzonen im Orient 1913–1914, dok. č. 15455, s. 221–224,

¹³¹ Horst G. LINKE, *Das zarische Russland und der Erste Weltkrieg. Diplomatie und Kriegsziele 1914–1917*, München 1982, s. 20.

v tureckém hlavním městě je pro Rusko neúnosné, a pohrozil společným postupem Ruska, Francie a Velké Británie proti Německu.¹³² Sazonov se ještě téhož dne v zásadním memorandu vyslovil pro případné nasazení ozbrojených sil k zajištění zájmů Ruska v úžinách Bospor a Dardanely, protože jejich opanování je důležité pro hospodářský rozvoj Ruska; zároveň představuje nejen klíč k Černému a Středozemnímu moři, ale také k proniknutí do Malé Asie a nastolení ruské nadvlády na Balkáně. Příčinou nejisté situace na Balkáně je snaha Rakousko-Uherska potlačovat národní hnutí na svém území, na které působí příklad sousedního Srbska či Rumunska, a zároveň těžké následky bukureštského míru pro Bulharsko poražené v předcházejících balkánských válkách, které může podobně jako Srbsko naplnit své národní cíle pouze v těsné spolupráci s Ruskem, jež tudíž musí prosazovat pevný kurs, aby se stalo vůdčí aktivní silou na Balkáně.

Německý císař Vilém II. při rozloučení s generálem O. Limanem von Sandersem před jeho odjezdem do Istanbulu nastínil 9. prosince 1913 poslání vojenské mise: 1) „Germanizace“ turecké armády a kontrola tureckého ministerstva války. 2) Přísné sledování politiky ostatních velmocí v Osmanské říši. 3) Podpora rozvoje vojenské moci Osmanské říše v Malé Asii proti agresivním záměrům Ruska. 4) Zachování dominance německé autority na zahraniční politiku Osmanské říše. 5) Mise se nesmí nechat vyrušovat nepříznivým stanoviskem ostatních mocností Evropy.¹³³

Ruský ministr zahraničí S. D. Sazonov zaslal 8. prosince 1913 ruským velvyslancům v Paříži A. P. Izvolskému a v Londýně A. K. Benckendorffovi tajný telegram s instrukcí vyjasnit,

¹³² Aleš SKŘIVAN, *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*, Praha 1996, s. 230.

¹³³ Fritz FISCHER, *Krieg der Illusionen. Die deutsche Politik von 1911 bis 1914*, Düsseldorf 1969, s. 486–487 a 504–506.

III. VELMOCENSKÁ POLITIKA CARSKÉHO RUSKA V PŘEDVEČER VELKÉ VÁLKY (1913–1914)

nakolik francouzská a britská vláda považují velení německého generála nad armádním sborem v Istanbulu za odpovídající jejich zájmům a důstojnosti v důsledku „nastolení nerovných podmínek“ v Istanbulu.

Představitelé mocností se proto odhodlali k ráznému zároku. Ruský velvyslanec Michail N. Giers, britský velvyslanec Louis Mallet a francouzský velvyslanec Maurice Bompard předali každý samostatně 13. prosince 1913 v Istanbulu velkovezírovi Saidu Halimu pašovi žádost o vyjasnění, zda příchod německé vojenské mise do Osmanské říše nebude znamenat změnu statutu úžin a ohrožení nezávislosti Osmanské říše. Velkovezír odpověděl záporně, ale následujícího dne dorazil do Istanbulu generál O. Liman von Sanders se svým štábem, a celá záležitost se tak ještě dále vyostřila. Liman von Sanders proto tureckému ministru války Ahmedu Izzetu pašovi 16. prosince 1913 navrhl omezit působení německé vojenské mise pouze na výcvik tureckých důstojníků, aby se předešlo vyhrocení sporů s jinými mocnostmi. Velkovezír Said Halim paša a ministr války Ahmed Izzet paša s tím posléze 23. prosince 1913 souhlasili. Liman von Sanders měl po několika měsících ukončit velení v Istanbulu a věnovat se sestavení elitního sboru v Edirne nebo v Izmiru, avšak ruský nátlak s určitou podporou Francouzů a částečně i Britů neustával, takže Turci nakonec sami začali uvažovat o generálově odchodu.¹³⁴ Přesto generála Otto Limana von Sanderse 17. prosince 1913 jmenovali velitelem I. armádního sboru v Istanbulu, členem Nejvyšší válečné rady a inspektorem vojenských škol.

Německý velvyslanec v Istanbulu H. von Wangenheim ve zprávě do Berlína 17. prosince 1913 varoval, že působení německé vojenské mise přímo v Istanbulu nepochybně vyhroť

¹³⁴ Aleš SKŘIVAN, *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*. Praha 1996, s. 230–231.

vztahy Ruska vůči Německu i Osmanské říši a zároveň posílí spolupráci Petrohradu s ostatními mocnostmi.¹³⁵ Zmíněné obavy potvrdil 29. prosince 1913 také německý velvyslanec ve Vídni Heinrich von Tschirschky ve zprávě do Berlína o rozhovoru s britským velvyslancem Mauricem de Bunsenem. Britský diplomat upozornil na zhoršení vztahů Velké Británie s Ruskem, které kvůli vyslání německé vojenské mise do Istanbulu vyhrožuje násilným zásahem v Arménii, jenž se v důsledku války Ruska s Osmanskou říší může přenést do celé Malé Asie. Do velice choulostivé situace to vystaví právě Londýn, neboť britský admirál nyní velí tureckému válečnému loďstvu, proto je britský ministr zahraničí E. Grey velice rozčilen vysláním německé vojenské mise do Istanbulu.¹³⁶ Grey tedy 6. ledna 1914 prostřednictvím německého velvyslance v Londýně Karla von Lichnowského požádal Berlín o vstřícnost vůči Rusku, aby se našlo přijatelné řešení – například ruský generál převezme velení v Arménii za spoluúčasti dalších ruských důstojníků. Za určitých okolností si Rusko může dokonce nárokovat obsazení některých oblastí Osmanské říše s odůvodněním, že tím chce vyvážit pozice Britů ve válečném loďstvu a Němců v pozemním vojsku Osmanské říše.¹³⁷

Německý velvyslanec v Petrohradě F. von Pourtalès tlumočil 10. ledna 1914 do Berlína zásadní dotaz ruského ministra zahraničí S. D. Sazonova, jak se bude německá vojenská mise chovat v případě války Osmanské říše s nějakou jinou mocností. Velvyslanec okamžitě vyloučil, že by generál Liman

¹³⁵ *GPEK, 1871–1914*. 38. Band. Neue Gefahrenzonen im Orient 1913–1914, dok. č. 15493, s. 265–268.

¹³⁶ *GPEK, 1871–1914*. 38. Band. Neue Gefahrenzonen im Orient 1913–1914, dok. č. 15508, s. 282–283.

¹³⁷ *GPEK, 1871–1914*. 38. Band. Neue Gefahrenzonen im Orient 1913–1914, dok. č. 15517, s. 291–293.